5 Is er nog plaats voor weidevogels in onze provincie?

Jan Gabriëls
Echellaan 12
BE 3740 Bilzen
Foto's familie Gabriëls

Over het wel en wee van de akkervogels, de stakkers van onze akkers, is al veel geschreven. De afgelopen jaren werden ook heel wat inspanningen geleverd op het terrein, maar die blijken een druppel op een hete plaat. Over heel West-Europa en dus ook in Vlaanderen gaan akker- en weidevogels in het landbouwareaal schrikbarend achteruit. Akkervogels zoals o.a. patrijs (*Perdix perdix*), veldleeuwerik (*Alauda arvensis*), graspieper (*Anthus pratensis*), gele kwikstaart (*Motacilla flava*), geelgors (*Emberiza citrinella*) en grauwe gors (*Miliaria calandra*) staan niet alleen op de Rode Lijst voor Vlaanderen maar zijn bijna overal verdwenen of terug gedrongen in relictzones (Vermeersch et al., 2004).

Maar ook onze weidevogels doen het niet goed. Na het verschijnen en uitbreiden van deze unieke groep steltlopers, in de Kempen, staan ook zij op het punt te verdwijnen uit ons eens zo rijk Limburgs landschap. Hoewel de afgelopen jaren heel wat inspanningen geleverd werden op het terrein, blijken deze geen remedie te zijn voor de verdere intensivering van het cultuurlandschap. Hoog tijd dus om het wel en wee van onze weidevogels toe te lichten en mogelijk nog enkele spaarlampjes aan te reiken om wat licht in de duisternis te brengen.

Wat zijn weidevogels?

De naam weidevogels is gegeven aan een aantal steltlopers die in wei- of graslanden broeden zoals kievit (*Vanellus vanellus*), scholekster (*Haematopus ostralegus*), wulp (*Numenius arquata*), grutto (*Limosa limosa*), watersnip (*Gallinago gallinago*) en tureluur (*Tringa totanus*). Het zijn allen soorten van open gebieden.

Ze leggen drie tot vier eieren in een zelf getrappeld kuiltje in de bodem. Na het uitkomen van de kuikens moeten deze, als ze opgedroogd zijn, zelf in hun voedsel voorzien. Het zijn nestvlieders en de ouders begeleiden hen naar geschikte voedselgebieden in de omgeving.
De scholekster voedert evenwel de opgedroogde kuikens (broedt soms op platte daken).

Kievit en scholekster stellen weinig eisen aan hun broedgebied. Ze kunnen op intensief bewerkte akkers (maïs) en in weilanden nestelen. Wulp maar vooral grutto zijn veeleisender. Ze broeden in graslanden waarbij een welbepaalde grondwaterstand noodzakelijk is. Watersnip en tureluur stellen zeer hoge eisen aan hun broedgebied. Ze broeden enkel in natte schrale graslanden met een rijke vegetatiestructuur. De tureluur, die vroeger in kleine aantallen in de Limburgse Kempen nestelde, is inmiddels uit Limburg verdwenen.

Oorspronkelijk biotoop, overgang naar het cultuurlandschap

Weidevogels hebben vanuit hun natuurlijke biotopen, - o.a. toendra's, vochtige steppen, hoogvenen, overstromingsgebieden van meren en rivieren – onze agrarische cultuurgraslanden gekoloniseerd. Deze graslanden bezaten de voor de steltlopers belangrijke eigenschappen. Het zijn open terreinen met laagblijvende vegetatie. Dankzij de menselijke activiteit op dit grasland zijn ze ook zeer voedselrijk, zodat het aantal vogels per hectare op deze graslanden dikwijls hoger was dan de concentraties aanwezig in hun natuurlijke biotopen (de Molenaar, 1980). De laatste twee decennia is hier echter verandering in gekomen. De precieze overgang van elke steltloper naar de weidevogelgebieden is terug te vinden in de publicatie "Weidevogelgebieden in Limburg" (Gabriëls, 1981).

Weidevogelgebieden in de provincie in 1980

In 1980 waren er slechts vier belangrijke weidevogelgebieden in Limburg, namelijk:

- de Vallei van de Zwarte Beek en het aangrenzend militair domein
- de Buitenheide te Achel
- het gebied van Veldhoven te Kreiel – Bocholt
- de Sint- Martensheide te Bree.

Figuur 1. Overzichtskaart van de weidevogelgebieden in 1980.

Tabel 1. Aantal broedende steltlopers in vier weidevogelgebieden van de provincie in 1980.

Weidevogelsoort	Zwarte Beek	Buitenheide te Achel	Veldhoven te Bocholt	Sint-Martensheide te Bree
Kievit	125	50	24	-
Scholekster	1	1	2	3
Wulp	32	5	3	10
Grutto	9	19	5	19
Watersnip	25	1	0	0

Figuur 1, 2.

Het aantal broedparen steltlopers in deze gebieden wordt in de volgende tabel weergegeven

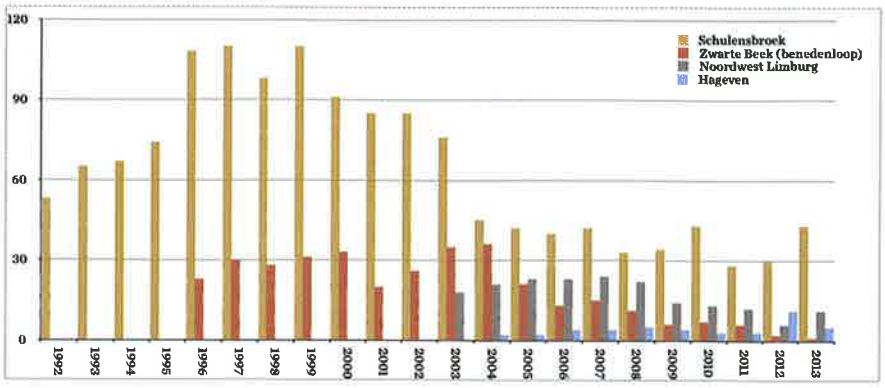
De inventarisatie van de weidevogels in Limburg na 1980

In 1981 verscheen voor het eerst een publicatie over "weidevogelgebieden in Limburg" uitgegeven door de Belgische Natuur- en Vogelreservaten vzw i.s.m. LISEC.
De aantalsontwikkelingen van de Limburgse weidevogels worden in Limburg echter al sinds 1980 bijgehouden door medewerkers van de Provinciale Vogelwerkgroep, vanaf 1990 een van de LIKONA-werkgroepen. De resultaten van al dit onderzoek werden in twee Limburgse broedvogelatlassen (Gabriëls, 1985; Gabriëls et al., 1994), die overeenstemmen met respectievelijk de eerste atlasperiode (1974-1985) en de tweede atlasperiode (1989-1992). Daarna werd de Atlas van de Vlaamse broedvogels (Vermeersch et al., 2004) gepubliceerd, die overeenstemt met de derde atlasperiode (2000-2002).
In 1994 startte het IN (Instituut voor Natuurbehoud) nu INBO (Instituut voor Natuur en Bosonderzoek) het "Bijzonder Broedvogelproject". In dit project – waaraan de LIKONA Vogelwerkgroep actief deelneemt – worden de kolonievogels, exoten en zeldzame broedvogels jaarlijks op een gestandaardiseerde manier geteld. Door het monitoren van een honderdtal soorten wordt zo een goed beeld verkregen van de populatiegrootte van deze soorten over heel Vlaanderen na 1994.
Op hetzelfde moment startte de Provinciale Vogelwerkgroep in Limburg het "Weidevogelproject" en telde ook jaarlijks op een gestandaardiseerde manier de weidevogels. De symboolsoorten van dit project zijn watersnip en grutto, maar ook wulp, scholekster, kievit en vele niet-steltlopers worden jaarlijks in de verschillende weidevogelgebieden gemonitord. Dit is natuurlijk niet mogelijk zonder hulp van de vele vrijwilligers die vaak voor dag en dauw of in de schemering de weidevogels gaan karteren.
Al deze gegevens laten ons toe een goed beeld van de status en populatietrends van onze weidevogels te schetsen, wat we in dit artikel dan ook zullen doen.

Het aantal weidevogelgebieden steeg na 1980, hierdoor werden er ook meer gebieden geteld (Figuur 2).

Figuur 2 Overzicht van de weidevogelgebieden in Limburg na 1980

1 Schulensbroek
2 Benedenloop Zwarte Beek
3 Zwarte Beek en Militair Domein Leopoldsburg-Beringen-Hechtel-Eksel
4 Noordwest-Limburg met de Vloeiweide, de Oude Maai Riebos/Blekerheide Riebos en Blekerheide
5 Schietterrein Luchtmacht en bovenlopen Dommel, Gielisbeek, Bullenbeek
6 Sint-Martensheide en omgeving te Bree
7 Veldhoven te Bocholt
8 Het Hageven en de Buitenheide te Neerpelt-Hamont-Achel
9 Hees/Congo/Winter te Hamont-Achel
10 Balkerheide te Kaulille-Bocholt
11 Bömerheide te Wijchmaal-Peer

Figuur 3. Trendgrafiek van de kievit in enkele weidevogelgebieden.

Overzicht per soort

Kievit *Vanellus vanellus*

Gedurende de eerste atlasperiode (1974-1985) bereikte de kievitpopulatie een hoogtepunt in de provincie Limburg. Deze steltloper was zeer algemeen in de Kempen waar hij nestelde zowel in graslanden met korte vegetatie (weilanden) als op akkers.
Tevens was deze broedvogel aanwezig in een aantal ruilverkavelde gebieden van Vochtig en Droog Haspengouw en ook in de Voerstreek.
In de tweede atlasperiode (1989-1992) werd heel Haspengouw ingepalmd maar ontstaan de eerste grote lege vlekken in de Kempen. Er is dus wel sprake van een verschuiving van de Kempen naar Haspengouw maar de totale Limburgse populatie veranderde wellicht weinig.
In de derde atlasperiode (2000-2002) blijft het aantal kieviten in de provincie ongeveer op het niveau van de vorige periode (Stevens & Gabriëls, 2004).
Bekijken we de aantalsschommelingen vanaf 2003 of iets later voor sommige gebieden in de belangrijkste weidevogelgebieden van de provincie, dan krijgen we het volgend beeld:
In de benedenloop van de Zwarte Beek dalen de aantallen vanaf 2005 gestaag.
Eenzelfde trend zien we in Noordwest-Limburg, waar deze steltloper achteruitging in de Oude Maai en Vloeiweide, maar zich min of meer kon handhaven in de Riebos/Blekerheide.
In Het Hageven bereikte de soort vorig jaar, na een daling in de periode 2009 - 2012, terug het peil van bij de start van de tellingen in 2004. In deze periode werden

er twee LIFE projecten uitgevoerd die zeker zorgden voor een positieve bijdrage.
In het Schulensbroek, een weidevogelgebied bij uitstek in West-Limburg, kende de soort een sterke toename in de periode 1992-2003 (tot een maximum van 110 broedkoppels). In 2004 daalde het aantal kieviten in dit gebied tot 45 broedkoppels, maar wist de soort zich nadien op het niveau van circa 40 broedkoppels te handhaven.

Scholekster *Haematopus ostralegus*

De scholekster verscheen voor het eerst als broedvogel in Limburg in 1961 in Hamont en in 1962 in Achel. In 1973 waren er nog maar drie broedparen in de Limburgse Kempen (Lippens en Wille, 1972).

In de eerste atlasperiode (vanaf 1973) breidde deze steltloper zijn broedgebied geleidelijk uit vanaf de noordgrens naar het midden van de provincie. In 1982 werden er reeds 25-30 broedkoppels geteld. In de weidevogelgebieden verscheen deze zwart-witte steltloper in 1974 in Sint-Martensheide, in 1976 in Veldhoven - Bocholt en pas in 1978 op de Buitenheide in Achel.
Gedurende de tweede atlasperiode wordt de voorspelde aantalverhoging en areaaluitbreiding naar het zuidwesten van de provincie bevestigd. Het Scholeksterbestand neemt nog steeds toe in tegenstelling tot deze van andere steltlopers.
Enkele broedplaatsen in de Zandleemstreek werden bezet o.a. te Kortessem-Diepenbeek.
De totale populatie in Limburg wordt op 110 koppels geschat.

Kievit *Vanellus vanellus*

Scholekster *Haematopus ostralegus*

De opmars van de scholekster tijdens de Vlaamse atlasperiode verloopt traag en vooral naar het westen van de provincie. De areaaluitbreiding in Haspengouw komt er niet maar de soort blijft op enkele plaatsen in de Zandleemstreek broeden. De totale populatie in de provincie Limburg wordt in deze periode op 150-175 broedparen geschat wat veel lager is dan in de andere Vlaamse provincies. De totale Vlaamse populatie wordt geschat op 1500-2000 paar.
Na 2004 is het aantal broedparen van de scholekster niet overal in het cultuurlandschap onderzocht maar in de bekende weidevogelgebieden is er afname. In de randgebieden van het militair domein blijven er zelfs maar enkele koppels meer over.

Wulp *Numenius arquata*

Vanaf 1972 en tijdens de eerste atlasperiode handhaafde de wulp zich goed in de overgebleven heidereservaten, heide- en graslandgebieden. Het overschakelen op graslanden speelde hierbij een belangrijke rol omdat deze steltloper zo zijn areaal kon uitbreiden. De meeste wulpen nestelen op de niet toegankelijke militaire domeinen waar ze een dichtheid van 1 tot 20 paren/100 ha kunnen bereiken. In de toegankelijkere heidereservaten zoals de Mechelse Heide, de Vallei van de Ziepbeek, Tenhaagdoornheide en Het Hageven daalde het aantal broedparen (databank Provinciale Vogelwerkgroep). In dezelfde periode nemen de aantallen in de weidevogelgebieden op enkele jaren tijd sterk toe maar ze broeden met een lage dichtheid van 1-3 paren/100ha. Zo worden in 1980 in de Vallei van de Zwarte Beek en omgeving in een heidereservaat

32 koppels geteld. Op de Buitenheide te Achel, in Veldhoven te Bocholt en op de Sint-Maartensheide te Bree zijn dat er in 1982 respectievelijk 19, 7 en 20. Het totaal aantal broedparen in Limburg wordt voor deze periode geschat op 150-175 broedparen.

Tijdens de tweede atlasperiode verandert de verspreiding en populatiegrootte voor deze soort slechts in geringe mate. In de meer toegankelijke heidereservaten, zoals de Mechelse Heide, de Vallei van de Ziepbeek, Tenhaagdoornheide en De Teut, dalen de aantallen lokaal terwijl het aantal broedparen in graslandpopulaties lichtjes stijgt. De aanpassing aan graslanden van deze soort verloopt geleidelijk en is nog volop bezig. Op de militaire domeinen van Leopoldsburg-Hechtel-Koersel en Helchteren-Meeuwen worden er 75 broedparen geteld. In de Vlakte van Bocholt en omgeving met Sint-Martensheide als centrum broeden er in deze periode 55-57 paren. In de omgeving van Lommel zijn dat er 24-26 en in Het Hageven - Achelse Kluis 8 - 14. Het totaal aantal broedparen in Limburg wordt voor deze periode geschat op 200-220 broedparen.

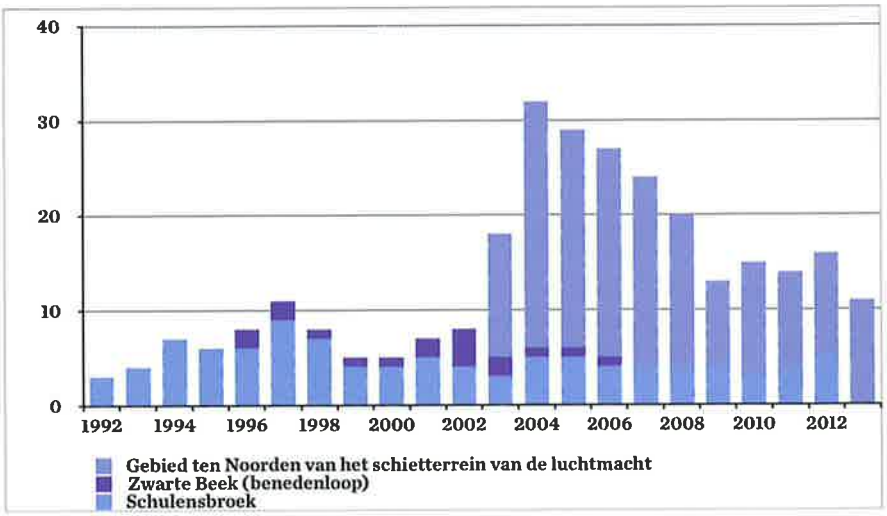
Tijdens de derde atlasperiode neemt de populatie wulpen in de provincie sterk af. Deze terugval is vooral merkbaar in de recent bezette graslandgebieden, die hoe langer hoe intensiever door de landbouw gebruikt worden. Op de Militaire Domeinen van Leopoldsburg-Hechtel-Koersel en te Helchteren-Meeuwen is de populatie gedaald tot maximaal 35 broedparen. De meeste graslanden in de omgeving van de militaire domeinen veranderen in die periode in maïsakkers, die niet erg geschikt zijn als voedselgebied voor de kuikens. Andere mogelijke oorzaken van deze daling zijn een toegenomen recreatiedruk en nestpredatie. Ook de opgespoten terreinen in de Maasvallei en langs het Albertkanaal zijn op dit moment niet langer geschikt voor deze weidevogel, wat mogelijk met de spontane natuurlijke ontwikkeling van deze gebieden te maken heeft. Het totaal aantal broedparen in Limburg wordt voor deze periode geschat op 150, een daling van de populatie. In 2007 verdwijnt de wulp in het gebied van de Benedenloop van de Vallei van de Zwarte Beek. In het natuurreservaat Schulensbroek blijkt de soort – net als de grutto trouwens - de voorbije 23 jaar wel goed stand te houden Het aantal broedparen schommelt nu tussen de 3-9 broedparen. Het beheer in dit gebied dat streeft naar het openhouden en het vernatten van de aanwezige graslanden in een samenvloeiings- en gedeeltelijk overstromingsgebied, is dan ook bijzonder geschikt voor deze steltloper.

Het landbouwgebied ten noorden van het Schietterrein van de Luchtmacht - met name Maastrichterheide en Meeuwerheide in de bovenlopen van Dommel en Gielisbeek - blijft momenteel veruit het belangrijkste weidevogelgebied in de provincie Limburg. Hier tref je nog een aantal wulpen aan. Maar ook hier neemt de recreatiedruk toe en worden de vroegere graslanden aan de rand van het militair domein omgezet in maïsakkers.

De soort werd in het GALS-project (Gemeenten adopteren Limburgse Soorten) geadopteerd door de gemeente Neerpelt. Het aantal broedparen blijft hier wel beperkt net zoals in de rest van Limburg.

Grutto *Limosa limosa*

De grutto is steeds broedvogel geweest in de Limburgse Kempen maar wel in lage

Figuur 4.Trendgrafiek wulp in belangrijke weidevogelgebieden van de provincie.

Wulp *Numenius arquata*

aantallen. Tijdens de eerste atlasperiode bedroeg de populatiegrootte in 1983 ca. 70 broedparen. In de periode 1958 tot 1975 werden er 1-3 broedparen geteld in Het Hageven. Op de Sint-Martensheide te Bree werden er in 1982 25 broedkoppels geïnventariseerd. Tot slot kwamen er nog 3 broedparen voor in Helchteren-Meeuwen op de vochtige heide van het Militair Domein.

In 1982-1983 vestigde de soort zich in Schulen, op de Tenhaagdoornheide en in het landbouwgebied van Meeuwen, Peer en Helchteren o.a. op de Maastrichterheide te Peer. Grutto's kwamen ook tijdelijk rond de Itterbeek (grens Bree - Kinrooi - Maaseik) en te Aldeneik - Maaseik voor. Gedurende de tweede atlasperiode zijn de aantallen nagenoeg gelijk gebleven. Wel waren er heel wat verschuivingen binnen de goede weidevogelgebieden.

De Grutto verdween uit de vallei van de Zwarte Beek evenals op de Buitenheide te Achel. In dit laatste gebied werden alle graslandpercelen omgezet in maïsakkers.

Er waren nieuwe vestigingen in de bovenloop van de Dommel en de Gielisbeek te Peer -Meeuwen en op de Grote Heide te Opglabbeek.

De overige broedplaatsen bleven constant bezet vanaf 1981 zoals te Veldhoven te Bocholt: 9; bovenloop van Dommel en Gielisbeek: 30; Sint-Martensheide: 17; Schietterrein Luchtmacht: 5; Schulensbroek: 4; Riebos en Lommel-Kolonie: 2

Na 1990 raakte deze kwetsbare steltloper, symbool van een aantal hooilanden in de Kempen, een beetje op de dool. Het volledige overzicht van de populatie grutto in de provincie Limburg wordt weergegeven in tabel 2 en figuur 5.

Vooral na de Vlaamse atlasperiode (periode 3) daalde het aantal broedkoppels in Limburg gestaag. Vanaf 2005 werden minder dan 50 koppels geteld en in 2010, een jaar waarin het gruttobestand t.o.v. de vorige periode bijna gehalveerd werd, bereikten de aantallen een absoluut dieptepunt.

Verontrustender is echter dat de soort de laatste jaren uit heel wat gebieden verdween, zoals uit de tabel blijkt. Na de vestiging in vier weidegebieden van de provincie in 1981, verdween deze vrij snel uit de Vallei van de Zwarte Beek en op de Buitenheide te Achel. De grutto kon zich slechts in lage aantallen handhaven in Veldhoven - Bocholt en op de Sint-Martensheide met omgeving ('t Hasselterbroek en de Processieweg).

Grutto *Limosa limosa*

Tabel 2. Overzicht van het aantal grutto's in verschillende weidevogelgebieden in Limburg vanaf 1981.

	1981	1989	1993	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vallei Zwarte Beek	9	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Buitenheide Achel	19	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Veldhoven te Bocholt	5	6	9	3	3	3	3	6	6	4	3	4	2	3
Bovenloop Dommel en Gielisbeek	0	24	30	18	24	17	10	8	16	13	8	16	23	28
Militair domein Helchteren-Meeuwen	3	0	5	3	?	1	1	3	1	0	0	0	0	0
Grote Heide te Opglabbeek	0	6	1	1	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0
Sint-Maartensheide en omgeving Bree	19	17	17	7	7	7	6	6	4	5	6	4	5	5
Schulensbroek	0	3	4	4	5	5	6	4	3	3	3	4	4	4
Riebosserheide en Lommel Kolonie	3	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Schietterrein Leopoldsburg	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Maasvallei te Maaseik	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Heidebloem te Molenbeersel	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bomerheide te Wijchmaal-Peer	0	0	0	2	2	2	3	3	3	2	2	1	1	0
Congo/Winter te Hamont	0	0	0	2	3	1	4	5	4	4	3	4	4	3
Hamont, grens met Nederland	0	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Balkerheide te Kaulille-Bocholt	0	0	0	0	7	7	10	8	8	6	6	4	3	2
Zwart Water									1	0	0	0	0	0
Totaal	60	65	68	44	55	45	44	44	47	38	31	37	42	45

Anno 2013 wordt deze broedvogel enkel nog in zes graslandgebieden (hooilanden) aangetroffen, namelijk Congo/Hees te Hamont, Veldhoven en op de Balkerheide te Bocholt, Sint-Martensheide met omgeving te Bree, in het natuurreservaat Schulensbroek en vooral in de bovenlopen van de Dommel (Maastrichterheide) en de Gielisbeek (Meeuwerheide) te Peer - Meeuwen.
Momenteel vormen deze laatste gebieden, het belangrijkste gebied voor deze soort. We willen hier dan ook even dieper ingaan op de aantalsschommelingen van de grutto in dit gebied die de voorbije drie decennia een turbulente ontwikkeling gekend hebben.

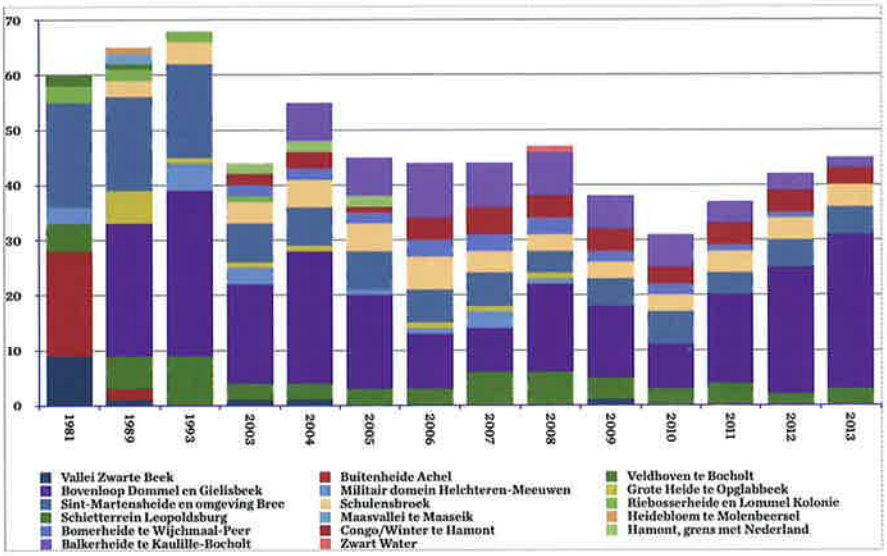
In de jaren '70 was dit gebied een eldorado voor amfibieën maar ook voor weidevogels. Alle belangrijke indicatorsoorten van graslanden zoals patrijs, kievit, veldleeuwerik, graspieper, gele kwikstaart en kwartel kwamen er massaal voor. Watersnip en paapje waren zeldzame soorten net zoals slobeend en soms zomertaling. Het hele gebied was in de jaren '60 en de eerste helft van de jaren'70 van enorme betekenis voor foeragerende korhoenders van het Schietterrein en cruciaal als foerageergebied voor de daar broedende wulpenpopulatie. Ook voor watervogels en steltlopers op trek in voor- en najaar had en heeft dit weidegebied een zeer groot betekenis. In die periode was het gebied heel nat en vond je er nog vele honderden poelen. De landbouw bestond voornamelijk uit hooilanden en extensieve graasweiden gebruikt door kleineveeboeren. Hier en daar kwam een akker voor, waarop echter geen maïs verbouwd werd.

Dit gebied is op het gewestplan echter als agrarisch gebied aangeduid. Met de opkomst van de maïs einde jaren '70 en vooral in de jaren '80 en '90 veranderde het landschapspatroon drastisch. Beken werden rechtgetrokken en uitgediept, poelen gedempt, maïs ging stilaan het uitzicht van dit brongebied bepalen.

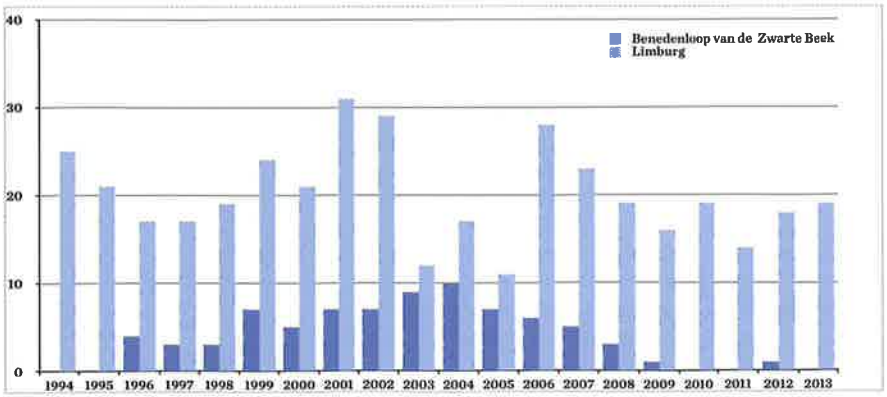
In de daarop volgende jaren groeide de populatie in dit gebied toch verder aan tot 24 paren in 1992 en zelfs 30 in 1993 (Verstraeten, 1994). Deze populatie bleef nadien sterk schommelen maar werd vanaf 2001 de belangrijkste populatie in de provincie Limburg. Op dat moment bestond de volledige Limburgse populatie uit nog hooguit 50 broedparen waarvan zestig procent in dit agrarisch gebied kwam nestelen.

Nochtans is de grutto vanaf 2011 weer aan een spectaculaire opmars bezig op de Meeuwerheide en de Maastrichterheide en komt ze in 2013 zelfs terug op het niveau van het begin van de jaren '90. Vooral in de bovenloop van de Gielisbeek is de toename tot 23 broedparen aanzienlijk te noemen. In dit gebied ontstonden op de grens van de gemeenten Peer en Meeuwen-Gruitrode, weer meer natte graslanden. Het omzetten van permanente graslanden naar maïsakkers was een mislukking. Hetzelfde geldt ook voor een deel rond de bovenloop van de Dommel.

Rond de bovenloop van de Dommel (Maastrichterheide) daalde de populatie echter tot 5 broedparen. Nochtans vormen beide gebieden samen het weidevogelgebied bij uitstek van de provincie Limburg. Het aantal broedparen in dit gebied vertegenwoordigde in 2013 ruim 62 % van de totale Limburgse populatie. Dit landbouwgebied is vrij open met weinig bomen en struiken, wat ideaal is voor steltlopers. Het geheel is evenwel volledig als agrarisch gebied op het gewestplan aangeduid en geniet dus geen enkele bescherming. Het inrichten van een gruttoreservaat in dit waardevolle gebied kan hier soelaas brengen.

Figuur 5. Trendgrafiek schommelingen van de grutto in de verschillende weidevogelgebieden.

Figuur 6. Trendgrafiek watersnip in de provincie Limburg (lichtblauw) en in de benedenloop van de Vallei van de Zwarte Beek (blauw).

Het natuurreservaat Schulensbroek is voor de grutto een belangrijk weidevogelgebied in West-Limburg. De soort kan er zich met 3 tot 6 broedparen per jaar goed handhaven. Als samenvloeiings- en gedeeltelijk overstromingsgebied is dit bijzonder geschikt omdat het zeer open is met veel natte graslanden.

Watersnip *Gallinago gallinago*

De watersnip is een bijzonder kritische soort van natte graslanden waarin het waterpeil tussen 0 en 20 cm beneden het maaiveld kan gehouden worden. Veengronden, pas gemaaid rietland en open verlandingsvegetaties vormen het ideale leefgebied. De voorkeur voor een natte en zachte bodem staat in verband met de lange, zeer gevoelige, enigszins buigzame snavel waarmee ze voornamelijk dierlijk voedsel bemachtigen. Gezien de hoge eisen van deze steltloper, vind je hem nog enkel in een aantal reservaatgebieden waar een dergelijke hoge grondwaterstand nog mogelijk is. Deze soort kwam in het verleden slechts enkele keren voor in enkele weidevogelgebieden o.a. op de Buitenheide in 1979 en in de bovenloop van de Dommel in 1985.
Tijdens de eerste atlasperiode werd de Limburgse watersnip populatie op 70-90 broedparen geschat, wat haar veruit de grootste populatie in Vlaanderen maakte.

In de daarop volgende periode 1987-1989 daalde het aantal broedparen echter tot 45-50 (Stevens, 1994) waarvan zich 10-15 broedparen in de Vallei van de Zwarte Beek bevonden en 8 in het Schulensbroek. In 1990 daalde de Limburgse populatie nog verder tot 30-35 paar.

Recent blijkt de watersnip enkel nog aanwezig te zijn in een aantal natuurreservaten van de provincie. Vooral de hoge waterstand in het voorjaar van de laagveenmoerassen in onze beekvalleien, op de vennen van de militaire domeinen en open natte situaties in de vijvergebieden van natuurreservaten, zijn cruciaal om deze soort op peil te houden. Ook het broedbiotoop moet op peil gehouden worden om de soort te behouden. Door verschillende Life en Life+ projecten (o.a. Danah) is er op diverse plaatsen gelukkig opnieuw geschikt habitat ontstaan waardoor de soort zich heeft kunnen handhaven en zich mogelijk naar de toekomst nog kan uitbreiden.
De belangrijkste broedbiotoop en topgebied in Vlaanderen is de Vallei van de Zwarte Beek waar Corry Goossens jaarlijks de populatie nauwgezet opvolgt.
Vanaf 1996 steeg het aantal broedende watersnippen in de natte graslanden in de benedenloop van de Zwarte Beek (Kenens, 2013) waar ze in 2004 met 10 broedparen een piek bereikte. Daarna nam het aantal broedparen gestaag af en in 2010-2011 werden geen watersnippen meer geteld in dit gebied. In 2012 was er opnieuw een territorium. Mogelijk heeft de afname en verdwijning in de benedenloop te maken met waterstanddaling in deze graslanden door te weinig neerslag in het voorjaar.

Een ander belangrijk gebied is de middenloop te Koersel. Het vernatten en opnieuw inrichten van gebieden via LIFE-projecten heeft ervoor gezorgd dat deze soort zich hier wel heeft kunnen handhaven. Verder komt deze steltloper recent nog in Het Hageven, op de Militaire Domeinen, op het Smeetshof, in de De Luysen, op Bergerven en Bichterweerd voor.

Besluit

De weidevogels in de provincie Limburg hebben sinds de vestiging in het agrarisch landschap een turbulente geschiedenis achter de rug. Vooral in de jaren zeventig kwam er vanuit de oorspronkelijke biotopen een massale overgang naar de graslanden en akkers van het landbouwlandschap in de Kempen. De verschillende steltlopers watersnip, grutto, wulp, kievit en scholekster, die het typisch karakter van de weidevogelgebieden bepalen, zijn in verschillende perioden over gegaan en dit omwille van het grote voedselaanbod in de ontstane kleinschalige mozaïeklandschappen. Immers dit agrarisch landschap is ontstaan uit omzetting en ontginning van grote heidegebieden, vroeger woeste gronden genoemd (Dufrane, 1985).
Behalve de steltlopers bepalen ook andere soorten mede het typisch karakter van deze gebieden zoals patrijs, veldleeuwerik, graspieper, gele kwikstaart, geelgors, ...
In 1981 werden vier weidevogelgebieden in Limburg beschreven (Gabriëls, 1981). Maar met de opkomst van maïs in het agrarisch landschap in de tweede helft van de jaren '70 en in de jaren '80 begon het Kempisch landschap stilaan te veranderen. De weidevogels verdwenen uit de Buitenheide te Achel en de Vallei van de Zwarte Beek, en verminderden in aantal in Veldhoven - Bocholt en op de Sint - Martensheide te Bree. Ze vestigden zich in andere gebieden waaronder het Schulensbroek en vooral in het landbouwlandschap ten noorden van het Schietterrein van de Luchtmacht te Helchteren - Peer

Grutto *Limosa limosa*

- Meeuwen. Dit gebied groeide uit tot het topgebied voor weidevogels in de provincie Limburg. Hier is meer dan 60 % van de gruttopopulatie gehuisvest en komen ook de andere steltlopers, behalve de watersnip, nog talrijk voor. Het hele gebied ligt evenwel volledig in landbouwareaal, geniet geen enkele bescherming ondanks vele inspanningen in het verleden om hier een gruttoreservaat op te richten. Het is een vrij open landbouwgebied met weinig bomen en struiken, ideaal voor steltlopers.

Er zal dringend overleg dienen te gebeuren tussen de betrokken landbouwers, de Vlaamse Landmaatschappij, de provinciale en gewestelijke overheid en natuurbeschermers waarbij praktische oplossingen zo vlug mogelijk dienen worden aangereikt en waarbij de landbouwers voldoende subsidies krijgen om deze graslandgebieden zo goed mogelijk voor de toekomst te behouden en/of in te richten.

Dankwoord

Het opvolgen van weidevogels door de jaren heen is een inspanning van vele vrijwilligers binnen de Vogelwerkgroep. Een bijzonder woord van dank gaat meer in het bijzonder naar:

Jan Kenens (Benedenloop Zwarte Beek); Corry Goossens (Middenloop Vallei Zwarte Beek); Michel Emmers en Toon Jansen met de Vogelwerkgroep Lommel (Noordwest-Limburg); Patrick Schuurmans (Het Hageven); Koen Leysen met de Vogelwerkgroep Schulensbroek; Patrick Hermans met de Vogelwerkgroep Bree (Sint-Martensheide en omgeving); Frans Verstraeten ('t Hasselterbroek); Hans Claes en Ludo Beyen (Congo/Hees te Hamont); Albert Geuens en Jef Kerkhofs met de Vogelwerkgroep Militaire Domeinen; Bart en Peter Gabriëls, Paul Lantin en Johan Lemmens (Maastrichter- en Meeuwerheide). Zonder hun blijvende medewerking was dit artikel niet mogelijk.

Referenties

DE MOLENAAR, J.G.,1980. "Bemesting, waterhuishouding, intensivering in de landbouw en het natuurlijk milieu". *Rin - rapport*, Leersum.

DUFRANE, F., 1985. "Bos en heide in Limburg: persoonlijke visie van een bosbouwer met 30 jaar ervaring in Limburg".

GABRIËLS, J., 1981. "Weidevogelgebieden in Limburg. Broedende steltlopers maken kultuurlandschappen ecologisch belangrijk". *De Belgische Natuur- en Vogelreservaten v.z.w. i.s.m. LISEC*. 54p.

GABRIËLS, J., 1985. "Atlas van de Broedvogels in Limburg". *De Belgische Natuur- en Vogelreservaten v.z.w. i.s.m. LISEC*, 1985, 727p.

GABRIËLS, J. en STEVENS, J., 2005. "Broedvogels in Limburg: drie verspreidingsatlassen later". *LIKONA-Jaarboek* 2004, p. 56-67

GABRIËLS, J., STEVENS, J. & VAN SANDEN, P., 1994." Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985". 366 p. *LIKONA, Provinciale vogelwerkgroep, LISEC, Provincie Limburg Culturele aangelegenheden*, 1994, 366p.

KENENS, J., "Monitoring van de weidevogels in de Benedenloop van de Vallei van de Zwarte Beek". *Jaarverslag Provinciale Vogelwerkgroep van LIKONA*, 2013.

LIPPENS, L., WILLE, H., "Scholekster Haematopus ostralegus in *Atlas van de Vogels in België en West-Europa"*, 308-309. *Lanno*, Tielt,1972.

STEVENS, J., 1994. "Watersnip *Gallinago gallinago*" in Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985:121-123. *LIKONA Limburgse Koepel voor Natuurstudie, Provinciale Vogelwerkgroep & LISEC*. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden.

STEVENS, J. en GABRIËLS, J., 2004. Broedvogels in Limburg : drie verspreidingsatlassen later. LIKONA Jaarboek 2004, N° 14 : 56 - 67. *LIKONA Limburgse Koepel voor Natuurstudie*. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden.

VERMEERSCH, G., ANSELIN, A., DEVOS, K., HERREMANS, M., STEVENS, J., GABRIËLS, J. en VAN DER KRIEKEN, B.,2004. *"Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000 – 2002". Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud* 23, Brussel. 496 p.

VERSTRAETEN, 1994 "Grutto *Limosa limosa*" in Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985:127-129. *LIKONA Limburgse Koepel voor Natuurstudie, Provinciale Vogelwerkgroep & LISEC*. Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden.

5 Is er nog plaats voor weidevogels in onze provincie?